

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ГЛОБАЛЬНОГО ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО ЛАНДШАФТУ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ: РУШІЙНІ СИЛИ ТА ТЕОРІЇ

Розкрито ключові аспекти формування глобального цивілізаційного ландшафту світової економіки у минулому, розвинуто теоретичні та прикладні основи його зміни у XXI ст. Головна увага приділена виокремленню ідей і подій, що формували або формуватимуть економічний і фінансовий стан цивілізації майбутнього.

Нинішній ландшафт світової економіки був визначений під час Другої світової війни переважно з огляду на наслідки Великої депресії. Інституційною основою міжнародних економічних відносин, особливо в аспектах регулювання валютно-фінансових питань, став Міжнародний валютний фонд. Він був створений 27 грудня 1945 року відповідно до розробленої 22 липня 1944 року Конференцією ООН угоди, що підписали 28 держав.

Післявоєнна еволюція фінансово-економічної архітектури світової економіки визначилася поєднанням низки політичних та економічних подій, що відбувалися протягом наступних 65 років. Можна виокремити 10 найвизначніших подій, які сформували теперішнє обличчя глобальної економіки (табл. 1).

Проте наведені події позначилися більшою мірою на прийнятті глобальних економічних рішень. Саме Паризька мирна конференція держав-переможців (1919–1920 рр.) для вироблення і підписання умов з переможеними державами у Першій світовій війні, а після цього Велика депресія і Друга світова війна обумовили інституційні зміни глобального характеру і створення наддержавної фінансової установи – МВФ.

Одночасно почала розвиватися тенденція щодо створення численних економічних

центрів у ландшафті світової економіки. У 30-ті рр. – це Німеччина, Японія; на початку 50-х рр. XX ст. – Саудівська Аравія й ЄС. Якщо до 1957 р. тільки три африканські країни були членами МВФ (Єгипет, Ефіопія і Південна Африка), пізніше – Ганна і Судан, то до 1990 р. всі 53 країни Африки стали членами Фонду. У 30-ті рр. частка США у світовому експорті знизилася з 22% до 12%; частка офіційних валютних резервів – з 54% у 1948 р. до 12% у 1978 р. Зростала кількість вільноконвертованих валют, а у 1969 р. були засновані СПЗ (спеціальні права запозичень). У 1973 р. первісна Бреттон-Вудська система фіксованих, але регульованих валютних курсів була відмінена.

До нових реформ західні держави спонукала В'єтнамська війна, що показала недопустимість нав'язування євроатлантичних цінностей військовими методами. Особливо яскраво це засвідчили економічні проблеми в економіці США, зокрема зростаюча інфляція, загострення соціальних проблем. Зовні для США були підірвані домінуючі економічні позиції та посилилася політична ізоляція.

Суттєвий вплив на світоцивілізаційні процеси економічного характеру справила

Таблиця 1

Десять подій, що формували глобальний цивілізаційний ландшафт світової економіки *

1.	Паризька мирна конференція (The Paris Peace Conference)
2.	Велика депресія (The Great Depression)
3.	Друга світова війна (World War II)
4.	Становлення численних економічних центрів (The Rise of Multiple Economic Centers)
5.	Холодна війна (The Cold War)
6.	Незалежність Африки (African Independence)
7.	В'єтнамська війна (The Vietnam War)
8.	Глобалізація фінансових ринків (Globalization of Financial Markets)
9.	Міжнародна боргова криза (The International Debt Crisis)
10.	Крах комунізму (Collapse of Communism)

* Складено автором на основі: [11].

боргова криза, відправними точками якої вважається крах Бреттон-Вудської системи та перший нафтовий шок у 1973 р. Кредитна історія світу після цих подій є, по суті, історією періодичних загострень проблеми міжнародної заборгованості та криз. Це виражається, зокрема, у дефіциті бюджету таких країн, як Німеччина, Франція, Італія, Іспанія, що відіграють вирішальну роль у забезпеченні економічної стабільності Євросоюзу загалом, оскільки їхня частка у ВВП становить 19, 14, 11 та 9%, відповідно; тоді як, коли Греції, Бельгії – близько 2%, Португалії – 1,6%, країн Прибалтики – менш 1% [5].

Зрештою, мало що змінилося б у світовій економічній цивілізації, якби не з'явилися

нові фундаментальні ідеї. У другій половині ХХ ст. з макро- і мікро-економік розвинулася самостійна наука “міжнародна економіка”, що, як зазначає Є. В. Савельєв, “вийшла” з цих наук, поступово набувши статусу самостійної частини економічної теорії” [6, 19]. З огляду на публікації Міжнародного валютного фонду, виокремимо десять теорій, що формували глобальний цивілізаційний ландшафт світової економіки (табл. 2).

Ідеї, що визначили глобальний цивілізаційний ландшафт світової економіки ХХ ст.

Серед ідейно-теоретичних домінант, що формували глобальний цивілізаційний ландшафт світової економіки на перше

Таблиця 2

Десять ідейно-теоретичних домінант, що формували глобальний цивілізаційний ландшафт світової економіки у ХХ ст.*

1.	Кейнсіанська макроекономіка (Keynesian Macroeconomics)
1.	Монетарні основи платіжного балансу (The Monetary Approach to the Balance of Payments)
3.	Макромодель відкритої економіки (The Open Economy Macro Model)
4.	Монетаризм (Monetarism)
5.	Моделі плаваючих валютних курсів (The Case for Floating Exchange Rates)
6.	Макроекономіка пропозиції (Supply-Side Macroeconomics)
7.	Нова класична макроекономіка (New Classical Economics)
8.	Тиха революція (The Silent Revolution)
9.	Вашингтонський консенсус (The Washington Consensus)
10.	Таргетування інфляції (Inflation Targeting)

* Складено автором на основі [11]

місце треба поставити кейнсіанську макро-економіку. Такий підхід має право на життя тому, що міжнародні фінансові організації засновані і функціонували як кейнсіанські установи для координації макроекономічної політики і попередження економічного спаду та безробіття.

Монетарні основи платіжного балансу змінилися завдяки розробці моделі Ж. Полака. Вона дозволила, насамперед, МВФ давати грошово-кредитне пояснення платіжним балансам країн та аналізувати причини економічних дисбалансів. Модель Ж. Полака є простою (має лише 4 рівняння) і потребує мало інформації. Зрештою, монетарні ідеї управління валютно-фінансовими процесами на світовому ринку дають змогу отримати формальне взаємовідношення між змінами внутрішнього компонента грошової маси (внутрішнім кредитом) і змінами міжнародних резервів, яке пізніше може бути використане для визначення макроекономічної політики.

Макромоделі відкритої економіки створили теоретичне підґрунття неолібералізму. Їхньою основою є модель Манделла-Флемінга. Сутність її полягає у зведенні дослідження відкритої економіки до двох ринків – товарного і грошового. Взаємодія між ними розглядається через призму процентних ставок і обмінного курсу валюти.

Позитивний внесок в економічну теорію монетаризму полягає у ретельному дослідженні зворотного впливу грошових агрегатів на товарну масу і монетарної (грошової, валютної) політики на розвиток економіки. Монетарні концепції стали основою грошово-кредитної політики, яка нині є найважливішим важелем державного регулювання. Теорія М. Фрідмена – одного з основоположників монетаризму, цілком орієнтована на практичне застосування і враховує дію психологічного фактора (мотиви поведінки людина) в різних економічних ситуаціях,

наприклад, у ситуації “інфляційного очікування”. За М. Фрідменом, психологічні фактори – це рівноправні складові врівноваження економічної системи.

Перехід до плаваючих валютних курсів здійснили більшість країн після краху Бреттон-Вудської системи. В їх основі лежить співвідношення між національною валютою та валютами інших країн, що складається на валютному ринку залежно від попиту і пропозиції. Використання плаваючих валютних курсів зменшує вплив зовнішніх факторів на національну економіку і “диктує” необхідність дотримання політики стабільності в усіх сферах життя, недопущення високих темпів інфляції і проведення жорсткої монетарної політики.

Значення макроекономіки пропозиції і нової класичної макроекономіки для розвитку світової економіки у ХХ ст. позначилося, по-перше, перенесенням зусиль з управління попитом на стимулювання сукупної пропозиції та активізацію виробництва і зайнятості; по-друге, домінуванням принципів асиметричності інформації і раціональності макроекономічних агентів. Ці ідеї орієнтували практиків на проведення політики зниження податків задля стимулювання інвестицій та інновацій. При цьому, вони мали усвідомлювати, що за умови раціональності у поведінці економічних агентів і володіння ними ідеальною інформацією економіка, не може бути нестабільною.

Попри розвиток наукових основ міжнародної економіки у багатьох країнах домінуюче значення надавалося ідеям урядового соціалізму. Тихі революції знаменували собою поширення ідей лібералізації щонайменше в економічній сфері. Чіткої класифікації таких революцій в економічній літературі не здійснено. Вважаємо, що до них можна віднести економічні реформи у 1980-х рр. в Індії, Мексиці і Танзанії, перебудову у Радянському Союзі, економічні та політичні

перетворення у Чехословаччині. Зрештою, процеси економічної лібералізації стали універсальною силою розвитку більшості країн. Успіх цих тенденцій значною мірою пояснюється розширенням міжнародного руху капіталу завдяки підтримці з боку МВФ.

Певною мірою продовженням і підтримкою тихих революцій можна вважати концепцію "Вашингтонський консенсус". Її автор Джон Вільямсон презентував у 1989 р. як базові принципи економічної політики на час проведення реформ у країнах Латинської Америки. Вони були орієнтовані на використання міжнародними фінансовими організаціями зі штаб-квартирами у Вашингтоні. Вашингтонський консенсус містив десять рекомендацій: підтримання фінансової дисципліни (мінімальний дефіцит бюджету); пріоритетність охорони здоров'я, освіти та інфраструктури у державних витратах; зменшення граничних ставок податків; лібералізація фінансових ринків для підтримання реальної ставки за кредитами на невисокому рівні; вільний обмінний курс; лібералізація зовнішньої торгівлі (переважно за рахунок імпортного мита); зниження обмежень для прямих іноземних інвестицій; приватизація; дерегулювання економіки; захист прав власності. Як видно, Вашингтонський консенсус передбачає макроекономічну стабілізацію, мікроекономічну лібералізацію та відкриття

внутрішнього ринку. У ньому проглядаються і символи завершення "холодної війни", і спроби експорту ідей монетаризації.

Ідея таргетування інфляції полягає у визначенні цільового показника (таргета), досягнення якого призведе до стабільності цін в країні. У 1990-х рр. вона захопила економістів як напрям валютної політики, орієнтованої на забезпечення цінової стабільності. Її практична реалізація розпочалася з Нової Зеландії у 1989 р., через рік вона була прийнята у Канаді, а до кінця 1990-х рр. розповсюдилася щонайменше на одинадцять країн [16]. Зацікавленість МВФ у підтриманні ідеї таргетування інфляції полягала в тому, щоб заохочувати уряди країн, що розвиваються, до прийняття стійкої валютної політики.

Безперечно, можна дискутувати щодо достатньої обґрунтованості включення саме перелічених подій та ідейно-теоретичних домінант до найбільш впливових в аспектах наявної архітекtonіки світової економічної цивілізації. Однак незаперечним є те, що вони суттєво змінили ландшафт міжнародної економіки. Хоча при цьому можна назвати й інші події та ідеї, що також певним чином визначали економічний розвиток сучасності (табл. 3, 4).

Варто зазначити, що фундаментальною ідеєю, в рамках якої формувалася теорія і практика функціонування світової

Таблиця 3

Події, що формують новий глобальний цивілізаційний ландшафт світової економіки *

1.	Крах системи планової економіки в СРСР і ЦСЄ
2.	Економічні реформи в Китаї та Індії
3.	Експортоорієнтовані стратегії економічного зростання у Східній Азії
4.	Нагромадження значних валютних резервів у країнах, що розвиваються
5.	Формування у розвинутих країнах боргової та ігрової економіки
6.	Світова фінансова та економічна криза
7.	Енергетичні війни в Європі
8.	Самопроголошення Великої двадцятки

* Складено автором.

економіки, було припущення всесильності ринку, що спроможний “справедливо” вирішити все і привести економічні суб’єкти до єдино вірних рішень. Оцінюючи причини та наслідки глобальної економічної кризи 2008 р., лауреат Нобелівської премії Пол Кругман у вересневому номері “The New York Times” за 2009 р. зазначає, що “у золоті роки економісти вірили, що ринки за своєю суттю є стабільними по суті, що ціни, акції та інші активи завжди були оцінені правильно. Не було нічого у поширених моделях, що віщувало можливість такого колапсу, який стався у минулому році. Водночас, макроекономісти були розділені за точкою зору. Головна відмінність між ними полягала в тому, що одні наполягали, що ринкова економіка ніколи не збивається зі шляху, а інші вважали, що можливі суттєві відхилення від шляху процвітання, але це може і повинно бути виправлено всемогутньою Федеральною Резервною Системою. Жодна сторона не була підготовлена, щоб впоратися з економікою, що зійшла з рейок, незважаючи на всі зусилля ФРС” [14].

Досліджуючи події, що відбуваються останнім часом на глобальному рівні, треба наголосити на системній кризі світової економіки. Вона розгорнулася у різних сферах, хоча у літературі увага акцентується переважно на фінансових аспектах. Насправді вже не можна не зважати і на загострення кризи нагромадження, і поглиблення глобальної екологічної кризи, і наявність глобальної продовольчої кризи, і кризу “соціальної інтеграції”, і кризу існуючих політичних систем з репрезентативною демократією, і глобальну кризу безпеки. Часто ці тенденції об’єднуються поняттям “криза глобального капіталізму”.

Варто стверджувати про настання кризи самої глобалізації у сенсі потреби в нових формах її розвитку. Про це пише відомий аналітик і публіцист газети “Newsweek”

Ф. Захарія у статті під назвою “Капіталістичний маніфест: жадність – це благо”: “У ширшому сенсі фундаментальна криза, з якою ми зіткнулися, це – криза самої глобалізації. Ми глобалізували національні економіки.... Але політика наших країн залишається однозначно національною. Це напруження є основою багатьох катастроф нашого часу – напруження, спричинене невідповідністю глобальних проблем, що виникають у взаємозв’язаних економіках, і політичних процесів, які не спроможні привести до глобальних рішень” [17].

Отже, нинішній кризовий стан у світовій економіці – це великий удар. Проте для національних економік він не матиме наслідків Великої депресії, хоча вони для них будуть різними. Особливо для країн, що більшою мірою залежать від зовнішніх ринків, як, наприклад, для України. Перша світова криза XXI ст. завдає більшою мірою удари по глобальній системі і засвідчує потребу її кардинальної зміни. При цьому має бути враховано, що паралельно з глобалізацією розвиваються процеси дезінтеграції і фрагментації, які мають протилежну спрямованість. Потребуватимуть пошуку рішення щодо гармонізації тенденцій інтернаціоналізації і виживання держави, адже без цього неможливо забезпечити вирішення завдань наддержавного регулювання.

З огляду на потреби наддержавного регулювання, які надзвичайно активно стимулюються Великою двадцяткою і особливо Великою вісімкою, постає особливо гостро проблема про майбутню ліберальну або неоліберальну модель світової економіки. З 2010 р. у практичному вирішенні цієї дилеми домінантною стала позиція США та європейських країн. Узагальнюючи її зміст, почесний президент Світової Федерації Асоціацій ООН угорець М. Шимаї пише, що вона містить “велику кількість різноманітних заходів, починаючи від зміни мотивації

керівництва банків, щоб ті не були заінтересовані в аферах з чужими грошима, до введення нових схем протициклічних дій уряду. Інша група заходів, яку через її глобальний характер важче втілити у практику, є ще більш необхідною. Це – відновлення балансу між виробництвом і споживанням як на рівні окремих людей, так і на рівні урядів (ще більшою мірою)” [10, 26].

Формування нової системи наддержавного регулювання повинно забезпечити контроль над процесами, що відбуваються у розвинених країнах і мають загрозливий характер для світової економіки. Це потребує моделювання майбутніх загроз або своєчасного виявлення появи нових.

Для нинішнього етапу розвитку світової економіки характерним є те, що її обличчя у другій половині ХХ ст. набуло вигляду “боргової економіки”. Це проявляється у тому, що “фінансові процеси перерозподіляють майбутню вартість і впливають на основні параметри відтворювального процесу на перспективу” [1, 17]. Для боргової економіки притаманним є розвиток, за яким макроекономічна рівновага досягається за умови врахування майбутнього виробництва і споживання. Це супроводжується відповідними фінансовими інноваціями, суттєвими складовими яких є заборгованість домаш-

ніх господарств і масштабний ринок деривативів. “Мильна бульбашка” зобов’язань суб’єктів господарювання рано чи пізно лопається і точкою її розриву є порушення збалансованості у ланцюжку зростання “ВВП – сукупна заборгованість суб’єктів підприємництва, включно з домашніми господарствами”. Так, сукупна заборгованість домашніх господарств у США становила у 1929 р. 100% ВВП; у 1950-ті рр. – близько 45%; у 2007 р. – 130% [1, 17].

Зворотною стороною боргової економіки став її ігровий характер. Це нівелює ефективність ринкового механізму, який стає неспроможним забезпечити визначення довгострокових напрямків розвитку бізнесу та інвестиційну спрямованість фінансових потоків. На передній план висувуються спекулятивні операції, що перешкоджають формуванню фундаментальної вартості товарів і фінансових інструментів.

Продовжуючи докладніший аналіз новітньої економічної історії, з’ясовуючи появу якісно нових подій, що формують новий глобальний цивілізаційний ландшафт світової економіки, до наведених у табл. 3 подій можуть і повинні бути додані інші (табл. 4). Проте їхня оцінка призводить до виокремлення загальної тенденції, яку можна сформулювати як таку, що похитнула міжнародну еконо-

Таблиця 4

Ідеї і тенденції, що формують новий глобальний цивілізаційний ландшафт світової економіки*

1.	Міжнародна політична економія
2.	Відповідальна глобалізація, що орієнтована на багатополарність зростання
3.	Збалансоване економічне зростання на основі великої кількості полюсів зростання
4.	Глокалізація (Glocalization)
5.	Теорія достатку і домінування середнього класу
6.	Перехід без опору влади у великих фірмах від акціонерів до найманих менеджерів (“техноструктури”) або посилення ролі кваліфікованого персоналу порівняно з власниками капіталу
7.	Розширення сфери використання планових методів і паралельне з ринковими їх існування
8.	Формування нового світового економічного порядку і світового уряду
9.	Економіка знань (інформаційна)

* Складено автором

мічну систему, яка склалася у середині ХХ ст. і розвивалася за еволюційними принципами.

Отже, нині людство має справу з подвійною кризою: економічної думки і економічної практики. При цьому вони не є однопорядковими. Криза економічної думки обумовила кризу економіки як практичної діяльності. Доконаним фактом є інтегрована світова економіка, у якій не 44 держави є членами МВФ, як це було на час його заснування, а 186; не 23 країни є членами СОТ, як у часи її створення, а 153; у якій відсутні колонії, що становили більшість країн та нині відносяться до таких, які розвиваються. За темпами зростання вони часто значно випереджають розвинуті країни.

В умовах кардинальної зміни економічної ситуації назріла потреба у формуванні міжнародної політичної економії як нового напрямку в економічній науці. Колишня система, як зазначає президент Групи організацій Всесвітнього банку Р. Зеллік, "...канула в Лету, і політична економія ХХІ ст. потребує створення нового порядку, що відобразив би всезростаючу роль країн, що розвиваються. Вони є джерелом потенційного економічного зростання, що може призвести до формування більш збалансованої світової економіки" [18].

Предметом міжнародної політичної економії має бути посткапіталістична система як глобальна мережа національних економік. На черзі пошук співвідношень між "паперовою" і "реальною" економікою. Не відкидаючи позитивної оцінки швидкого зростання фінансового сектора з домінуванням руху грошей, акцій, облігацій, деривативів, ф'ючерсів та інших фінансових інструментів, треба зазначити недопустимість негативного впливу "паперової" економіки на "реальну". Причиною першої світової економічної кризи є підрив життєвої стійкості реальної економіки "паперовою", коли прагнення отримання доходів будь-

якою ціною витіснило стимули орієнтації потоків капіталу на виробництво засобів існування людства.

Міжнародна політична економія мала б приділити особливу увагу проблемам виробництва віртуальних грошей, які спрможно нині продукувати світова економіка. Відповідно до деяких оцінок, сумарна номінальна вартість деривативів, що обертаються на ринку, на початок останньої світової кризи сягнула 600 трлн. дол. США, тоді як світовий ВВП складав близько 55 трлн. дол. США [2, 99].

Нові завдання міжнародної економічної науки потребують нового осмислення можливостей економіко-математичного моделювання. Невідповідність їх сучасним процесам у світовій економіці Ф. Мішкін характеризує так: "...формальних моделей монетарної політики, що описують відповіді на фінансову нестабільність, на жаль, поки що немає" [15]. Уявляється, що математика повинна знайти методи розв'язування економічних задач, що будуватимуться на врахуванні інтенсивності і мінливості інформаційних процесів, відсутності законів подібності, а також нелінійності фрактальних процесів.

Одним із аспектів досліджень міжнародної політичної економії має стати міжнародна податкова система як певна структура майбутнього світового уряду. Потреба в таких рішеннях стала очевидною в процесі подолання наслідків кризи 2008 р., а ще більшою мірою – необхідністю упередження руйнівних наслідків криз майбутнього. Так, у грудні 2009 р. лідери Євросоюзу звернулися до Міжнародного валютного фонду з проханням вивчити можливість введення всесвітнього податку на міжнародні фінансові трансакції або "податку Тобіна", який вперше запропонував цей збір на підтримку країн, що розвиваються. Ідея полягає в укладанні "соціального контрак-

ту” з суспільством та забезпеченні його захисту від ризиків. Поряд з цим ставиться проблема формування додаткових страхових платежів і резервних фондів.

З огляду на суперечливий характер наслідків глобалізації варто розвивати концепцію відповідальної глобалізації. Вона має стати теоретичною основою реформування глобалізації, спрямування її на скорочення збитків, котрі вона може принести при одночасному розширенні кількості і якості благ, що можуть бути отриманні завдяки глобалізації.

Розвиваючи ідею багатополярності, варто виходити з того, що вона не є чимось сталим. Нині, як правило, вирізняють такі нові полюси зростання, як Китай і Індія. Однак, за умов зміни інвестиційної політики і каналів руху капіталу, реальним є поява конкурентоспроможних полюсів зростання у країнах Латинської Америки, Південно-Східної Азії та Близького Сходу. На таке саме можуть розраховувати і країни колишнього Радянського Союзу та Африки, якщо вистачить політичної волі щодо проведення відповідних реформ, на які їх орієнтує МВФ. Новими полюсами зростання можуть стати країни, що потребуватимуть засобів виробництва для розвитку реальної економіки. Головними перешкодами для них на цьому шляху є формування сучасної інфраструктури та вирішення енергетичних проблем.

Серед новітніх тенденцій розширення закордонного бізнесу глобальними компаніями варто виокремити стратегію міжнародного менеджменту, що орієнтована на пошук інновацій на місцевих ринках. Вона відрізняється від тих мотивів, які останнім часом полягали у пошуку країн, де можна забезпечити зниження витрат на виробництво або збільшити збут своєї продукції. Йдеться про так звані “зворотні інновації” (reverse innovation). Суть їх полягає у розробці фірмою на основі існуючої моделі

свого роду “платоспроможного” продукт для ринку, що розвивається. Після його освоєння і визнання на новому ринку цей продукт імпортується на західний ринок і тим самим продовжується життєвий цикл товару.

У цьому відношенні західною пресою популяризується досвід General Electric. Фірма у травні 2009 р. оголосила, що у наступні шість років витратитиме щонайменше 3 млрд. дол. США для цілей створення мінімум 100 новинок для сфери охорони здоров'я, які дозволять суттєво знизити їхню ціну і доступність за умов одночасного зростання якості. При цьому особлива увага приділятиметься модернізації переносного приладу для проведення електрокардіограми за ціною до 1000 дол. США і портативної машинки для ультразвукового лікування на основі персонального комп'ютера, ціна якого складатиме 15000 дол. США. Така стратегія виконавчим директором General Electric Jeffrey оцінюється як революційна, і не тільки з огляду на ціну та розміри. Вони є екстраординарними, тому що спочатку один з цих приладів був сконструйований для потреб сільських жителів Китаю, а другий – для сільської місцевості Індії. Після цього з подальшими удосконаленнями вони стали успішно реалізовуватися на ринку США [12].

Новий спосіб мислення вписується у формулу “думай місцево, а потім дій на глобальному рівні (think local, then act global)” [13]. По суті, має бути прийнята орієнтація не просто на питання адаптації продукції ТНК до умов локальних ринків, а на те, щоб на локальному ринку, що формується, розвинути глобальну продукцію. Така стратегія отримала назву глокалізації (Glocalization).

В аспектах формування нового світового ландшафту має право на визнання теорія достатку, що вперше детально досліджувалася Дж. Гелбрейтом у його но-

ваторській трилогії “Суспільство достатку” (1958), “Нове індустріальне суспільство” (1967) і “Економічні теорії та цілі суспільства” (1973). Завдяки зазначеним працям Дж. Гелбрейта економічна теорія перейшла до якісно нового розуміння проблеми бідності. Була відкинута концепція переважання у суспільстві бідних. Формування суспільств достатку відкинуло марксистські теорії прогресуючого зубожіння робочого класу і відповідно засновані на них революційні концепції

Не менш суттєвим, ніж зміни у матеріальному достатку членів глобального суспільства, є поява і швидке зростання нової тенденції – перетворення знань у домінуючу форму багатства. Вона є відображенням становлення нової економіки (інші визначення – економіка знань, інформаційна економіка, метаекономіка).

Перетворення знань у домінуючу форму багатства, по суті, змінює підвалини економічної науки і практики. Починаючи від фундатора класичної економічної теорії А. Сміта – автора найвідомішої праці “Дослідження природи та причин багатства народів” (1776 р.), основним предметом її є визначення природи багатства та його розподіл. Як зазначає А. Маршалл, “...економічна наука – це, з одного боку, наука про багатство, а з іншого – та частина суспільної науки про діяльність людини, яка стосується здійснюваних нею зусиль для задоволення своїх потреб” [3, 107].

У близьких логічних зв'язках з теорією достатку стоїть ідея “техноструктури” – перехід без опору влади у великих фірмах від акціонерів до найманих менеджерів. Фактично така тенденція повинна розглядатися як зростання вартості кваліфікованих кадрів і занепад значення капіталу в рамках корпорації. Для підтвердження цієї тези є багато фактів, і не тільки у розвинутих країнах. Тут і контроль управлінців над механіз-

мом голосування за дорученнями, і неможливість тримати акціонерів у курсі справ корпорації, і проведення зборів акціонерів у недоступних для більшості їх місцях.

Посилення ролі технічних спеціалістів і менеджерів формує ще одну новітню тенденцію – розширення сфери використання планових методів. На рівні корпорацій це простежується на прикладі транснаціональних компаній. На макрорівні класичним стає досвід Китаю та інших країн з ринками, що формуються. Хоча у певних формах нині спостерігається у країнах з різним рівнем розвитку паралельне існування і паралельний розвиток двох систем – ринкової і планової, перша домінує переважно на малих підприємствах та у одноосібних власників, друга – у корпораціях, що тісно взаємодіють з урядами. Зрозуміло, що у цьому випадку не йдеться про повернення до планової системи господарювання радянського типу. Хоча деякий досвід минулого може бути використаний.

Глобалізація економічних процесів і особливо світова фінансова криза 2008 р. засвідчили необхідність визначення систем і методів управління інтегрованою світовою економікою. Вони повинні забезпечити співіснування суб'єктів економічної діяльності на основі принципів рівності, поваги до національного суверенітету та узгодження міжнародних інтересів. Для цього необхідно переосмислити ефективність діючих міжнародних інституцій, напрямки їх розвитку і доцільність створення нових.

В економічній літературі нині можна часто зустріти публікації, в яких висловлюється незадоволення існуючими інститутами. За оцінкою Ф. Фукуями, “...у сучасному світі не існує міжнародних інститутів, здатних обґрунтувати легітимність колективних акцій, тому першочерговим завданням нового покоління політиків є створення нових інститутів, здатних домогтися оптимальної

рівноваги між легітимністю й ефективністю. Після двох з гаком сторіч політичного розвитку у нас є відносно добре розуміння того, як створюються інститути, що діють у встановлених рамках і підпорядковані світовому співтовариству, і водночас ефективні відносно окремих держав за схемою “зверху-вниз”. Однак, у нас сьогодні немає адекватних інститутів, пристосованих для горизонтальної міждержавної взаємодії” [9, 207].

Погоджуючись із твердженням Ф. Фукуями щодо необхідності міжнародних інститутів з новими посиленними функціями впливу на суб’єктів міжнародних економічних відносин, треба все ж зазначити, що такі інститути мають формуватися з огляду на особливості сучасного етапу глобалізації. Їх немало, це – глобальні валютні ринки і ринки капіталу; Інтернет та інформаційні мережі; СОТ, транснаціональні корпорації та всесвітні мережі неурядових організацій; багатосторонні угоди з питань торгівлі, послуг, інтелектуальної власності. З цього приводу Д. Стигліц зазначає, що “...у нас немає світового уряду, відповідального за народи усіх країн, щоб контролювати процес глобалізації засобами, що співставні з тими, якими національні уряди скеровували процес утворення націй. Замість цього у нас є система, яку можна назвати глобальним управлінням без глобального уряду, така, у якій купка інститутів – Всесвітній банк, СОТ і купка гравців – міністерства фінансів, внутрішньої і зовнішньої торгівлі тісно пов’язані з фінансовими і комерційними інтересами, домінують на сцені, але при цьому величезна більшість, що зачіпається їхніми рішеннями, залишається майже німою [8].

Проте проблема світового уряду не може бути знята з порядку денного. Ще у 70–80 рр. минулого століття вона обговорювалась як механізм глобального управління у перспективі. Здавалося, що “реальні процеси глобального розвитку доводять, що

принаймні у нинішніх умовах це, у принципі, є нездійснено” [7, 96–97]. Проте глобальні зміни відбуваються настільки швидко, що постановка питання про наддержавні уряди переходить від наукових до політичних кіл. А це вже той рівень, де приймаються управлінські рішення. “Європейському Союзу необхідно економічне управління, навіть повноцінний економічний уряд” – це заява голови Європейського Союзу Ван Помпея у травні 2010 р. У червні місяці цього ж року канцлер Німеччини Ангела Меркель і президент Франції Ніколя Сарказі досягають принципової згоди у питанні створення загальноєвропейського уряду для всіх 27 країн – членів ЄС [4].

Всі перелічені й аналогічні наміри нині ініціюються більшою мірою не з огляду на побудову нового справедливого економічного порядку, а в силу самозбереження розвинутих країн. Нині Європейський центральний банк і Комісія ЄС з питань бюджету і конкуренції, функцією яких є контроль і координація монетарної політики, не спромоглися попередити кризу в єврозоні. Тому ідея створення “економічного уряду” може мати тимчасовий характер, хоча потреба у ньому стає все більш очевидною.

Література

1. Бурлачков В. Особливості сучасних економічних процесів і грошово-кредитна політика // *Економіка України*. – 2010. – № 4. – С. 16–21.
2. Дунаева Е. Теорії цен и глобализация // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2010. – № 4 – С. 93–100.
3. Маршалл А. Принципы политической экономии. – Т. 1. – М.: Прогресс, 1983. – 415 с.
4. Меркель и Саркози согласились на общеевропейское экономическое правительство / *Lenta.ru* 10.05.2010. – *Електронний ресурс*. – [Режим доступу]: <http://lenta.ru/news/2010/06/15/wirtschaftregierung/>

5. Пацієвський С. С. Криза євро і фінансово-боргова криза Євросоюзу // *Електронне наукове фахове видання Ради з вивчення продуктивних сил України НАН України "Ефективна економіка"*. – 16.05.2010. – [Режим доступу]: <http://www.economy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=217>
6. Савельєв Є. В. Міжнародна економіка: Підручник. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2008. – 622 с.
7. Сиденко С. Проблемы развития глобальных институтов: глобальное управление. – Институційне облаштування глобальної економіки: цивілізаційний вимір: Матер. міжвід. наук.-теорет. конф. / Відп. ред. О. О. Шморгул. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2007. – 131 с.
8. Стиглиць Д. Глобалізація: тривожні тенденції: Пер. с англ. і примеч. Г. Г. Пирогова. – М.: Мысль, 2003. – 300 с.
9. Фукуяма Ф. Америка на распутье: Демократия, власть и неоконсервативное наследие: Пер с англ. А. Георгиева. – М.: Хранитель, 2007. – 282 с. – (Philosophy).
10. Шимаї М. Виклики для посткризової глобальної системи // *Економіка України*. – 2010. – № 4. – С. 22–29.
11. Boughton J. M. *The IMF and the Force of History: Ten Events and Ten Ideas That Have Shaped the Institution* // *IMF Working Paper*. – May 2004. – P. 1-25 // <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2004/wp0475.pdf>.
12. R. Immelt J. R., Govindarajan V., Trimble C. *How GE Is Disrupting Itself (how General Electric has switched to selling products originally aimed at developing country markets to the USA)* // Jeffrey R. Immelt, Vijay Govindarajan, and Chris Trimble // *Harvard Business Review*. – Oct 2009. – Volume: 87. – Issue: 10. – P. 56–65.
13. Jacobs E. *Navigating cultural difference* / Emma Jacobs. – *Financial Times*. – 2010. – July 20. – P. 20.
14. Krugman P. *How Did Economists Get It So Wrong?* – *The New York Times*. – 2009 – 2 September. Режим доступу: <http://www.nytimes.com/2009/09/06/magazine/06Economic-t.html>
15. Mishkin F. *Monetary Policy Flexibility, Risk Management, and Financial Disruption* // *Speech at the Federal Reserve Bank of New York*. – 2008. – January 11 // federalreserve.gov/newsevents/speech/mishkin20080111a.htm
16. Schaechter A., Stone M. R., Zelmer M. *Adopting Inflation Targeting: Practical Issues for Emerging Market Countries* [Електронний ресурс]. – *International Monetary Fund*: December 19, 2000. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/nft/op/202/index.htm>
17. Zakaria F. *The Capitalist Manifesto: Greed is Good* // *Newsweek*. – 2009. – 12 June.
18. Zoellick S. *The World Bank Group Beyond the Crisis*. – [Режим доступу]: <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/NEWS/0,,contentMDK:22340541~pagePK:34370~piPK:34424~theSitePK:4607,00.html>